

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ У ФОРМУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

ORGANIZATION OF OUT-OF-CLASS EDUCATIONAL WORK WITH TEENAGERS AND ITS VALUE IN THE FORMATION OF A MORAL BEHAVIOR

У статті розглядаються особливості організації позакласної виховної роботи з підлітками та її значення у формуванні моральної поведінки. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкриваємо сутність поняття «позакласна робота», використовуємо його у дослідженні як цілеспрямовану та спеціально організовану виховну роботу, яку проводять учителі у позаурочний час із метою задоволення потреб та інтересів учнів, реалізації нахилів, здібностей, розвитку особистісних якостей, формування морально-етичних звичок культурної поведінки, самовдосконалення кожного вихованця. Охарактеризовано особливості підліткового віку, які варто враховувати, організовуючи роботу з учнями цього віку: перехідний період становлення особистості, входження її в доросле життя, оволодіння нормами поведінки через реальні взаємини з оточенням, а також формування моральної свідомості та соціальної спрямованості. З метою з'ясування стану організації виховної роботи щодо формування моральної поведінки з учнями 5–8 класів проаналізовано виховні плани, що знаходяться у відкритому доступі в мережі Інтернет різних типів шкіл. З'ясували, що у всіх школах проводиться робота, орієнтована на допомогу учню стати всебічно розвиненою, соціально активною особистістю та з мотивацією до саморозвитку та самореалізації кожної особистості. Одним із напрямів такої роботи є ціннісне ставлення особистості до себе. Але заходи щодо досліджуваної проблематики не мають системності, а просто проходять як одиничні. З метою формування моральної поведінки варто проводити роботу систематично та різними формами організації. Значення позакласної виховної роботи полягає в можливостях створювати сприятливі умови для активізації в дитини почуття допитливості, зацікавленості, які передбачають створення емоційних ситуацій успіху, впевненості у своїх силах, розвитку моральних якостей вихованця.

Ключові слова: позакласна робота, позаурочна робота, підлітки, форми виховної роботи, моральні якості.

The article deals with the peculiarities of organization of extracurricular educational work with teenagers and its importance in the formation of a moral behavior. Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of the concept of "extracurricular work" is revealed and used in the research as purposeful and specially organized educational work, which is carried out by teachers in the extra-curricular time in order to meet the needs and interests of students, realization of inclinations, abilities, qualities formation of moral and ethical habits of cultural behavior, self-improvement of each pupil. Characteristic features of teen age have been described, which should be considered when organizing work with students of this age: the transition period of becoming a person, entering her adulthood, mastering norms of behavior through real relationships with the environment, as well as the formation of moral consciousness and social orientation. In order to find out the state of the educational work on the formation of a moral behavior of 5-8 grades the educational plans which are in the open access of the Internet of different types of schools are analyzed. It has been found that work is being done in all schools to help the student become a fully developed, socially active personality and with a motivation for self-development and self-realization of each personality. One of the directions of such a work is the direction on the value attitude of a person towards oneself, towards the society. The measures on the investigated issues are not systematic, but simply pass as single. In order to form a moral behavior, the educational work should be carried out systematically and in various forms of organization. The value of the extracurricular educational work lies in the ability to create favorable conditions for the activation of child's sense of curiosity, interest, which are provided for the creation of emotional situations of success, confidence in their abilities, the development of moral qualities of the pupil.

Key words: out-of-class work, extracurricular work, teenagers, forms of educational work, moral qualities, attitudes towards women.

УДК 373.5
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-49>

Рогова Т.В.,
докт. пед. наук, професор,
професор кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Реформи, що відбуваються у всіх галузях соціального життя, висувають нові вимоги до сучасної освіти на основі відродження духовного життя українського народу, його багатотисячолітньої культури, цінностей, звичаїв, традицій. Однак розвиток інформаційних технологій, бурхливий потік інформації з різних джерел (соціальних мереж, телевізорів, журналів, кіно, радіо тощо) розвиває у підлітків жорстокість, грубість, байдужість, розмиває життєві ідеали, втрачаються соціальні орієнтири, загальнолюдські цінності. Нинішні реалії свідчать, що формування в молодого покоління мораль-

ної поведінки у ставленні до інших потребують удосконалення форм, засобів, методів, прийомів виховання та використання новітніх технологій в освітньому процесі. Сприяти цьому може чітко і правильно організована позакласна виховна робота, яка спрямована на всебічний й гармонійний розвиток особистості, має більші можливості, на відміну від урочної, охопити широкий спектр відносин суспільства й особистості на засадах добровільності та відкритості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблеми виховання школярів у процесі позакласної роботи займалися А. Макаренко,

С. Русова, М. Фіцула, Г. Костюк та інші. Теоретичні основи формування у підлітків моральних якостей висвітлені в працях Г. Костюка, Г. Іваниці, Н. Пташник, Л. Божович та інших. Моральне виховання учнів у позакласній роботі досліджували такі вчені: О. Богданова, Л. Нестеренко, Я. Романова, Л. Канішевська та інші. М. Вайновська звертала увагу на виховання творчої особистості підлітка у позакласній роботі. У дослідженні Г. Карпенка розкрито особливості формування особистості у підлітковому віці у позакласній роботі. При цьому вчені вказують на соціалізацію як головний чинник формування свідомості вихованця, що відбувається під впливом культурних, економічних, екологічних та інших факторів. А. Ревть наголошувала на використанні у виховній роботі сучасної школи ідей історичного досвіду формування особистості підлітка. В. Попов обґрунтував виховний потенціал позакласної діяльності для формування моральної спрямованості молодших підлітків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак залишаються мало вивченими та обґрунтованими сучасні педагогічні умови ефективності роботи освітніх закладів щодо морального виховання підлітків у позакласній виховній роботі. Недостатньою є кількість обґрунтованих рекомендацій щодо осучаснення форм та методів педагогічної діяльності. Не проаналізовані вченими роль позакласної виховної роботи та її вплив на моральне виховання сучасних підлітків.

Мета статті – проаналізувати особливості організації позакласної виховної роботи з підлітками та визначити її роль у формуванні моральної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Активність людини як готовність особистості до свідомого, самостійного вибору, здатність розкрити та реалізувати власні здібності, схильності, талант формуються інтенсивніше тоді, коли існує на основі добровільності, поваги, довіри простір для ініціативності, самодіяльності, самостійності, відповідальності, урізноманітнення діяльності, сприяння побудові взаємин вихованця з оточенням на засадах морально-етичної поведінки, надання змоги розв'язати проблеми суспільного та особистісного значущого характеру, створення умов, де індивід може стверджуватися та реалізовуватися. Такі можливості має позакласна виховна робота.

У педагогічних студіях використовують поняття «позакласна», «позаурочна» іноді як синоніми, але таке тлумачення має суперечливий характер. Тому варто уточнити сутність понять та розмежувати їх.

У педагогічній науковій літературі зазначено, що термін «позаурочна робота» стосується різноманітної освітньої і виховної роботи, спрямованої на задоволення інтересів і запитів дітей, яку організовує в позаурочний час педагогічний колектив школи [5].

Л. Канішевська стверджує, що під терміном «позаурочна робота» варто розуміти цілеспрямовану роботу, яку проводять у позаурочний час для поглиблення та розширення знань, умінь, навичок та задоволення інтересів учнів і забезпечення корисного відпочинку [2, с. 122].

За ствердженням М. Фіцули, позакласна робота – різноманітна виховна та освітня робота, яка спрямована на задоволення інтересів та запитів дітей та яку організовує з учнями у позаурочний час педагогічний колектив школи [12].

У педагогічній літературі поняття «позакласна виховна робота» визначено як різноманітна діяльність учнів, яка здійснюється в позаурочний час під керівництвом учителів-вихователів школи та спрямована на задоволення інтересів і запитів вихованців, розвиток їхніх інтелектуальних можливостей [4].

На думку О. Титунь, позаурочна робота – це та, яка проводиться поза уроком з учнями одного класу, а позакласна – та, що відбувається поза класом як приміщенням, і робота, що організовується не з одним класом, а з учнями кількох класів. Вона дійшла висновку, що поняття «позакласна» ширше, ніж поняття «позаурочна», тому вони не є синонімічними [11, с. 142–145].

Отже, терміни «позакласна» та «позаурочна» мають синонімічні тлумачення, але, погоджуючись із О. Титунь, їх варто використовувати як різні поняття. У статті поняття «позакласна виховна робота» розглядаємо як цілеспрямовану та спеціально організовану виховну роботу, яку проводять учителі у позаурочний час із метою задоволення потреб та інтересів учнів, реалізації нахилів, здібностей, розвитку особистісних якостей, формування морально-етичних звичок культурної поведінки, самовдосконалення кожного вихованця.

Позакласна робота має величезні можливості для реалізації особистісних здібностей, нахилів, талантів. Аналіз наукової літератури [1; 3; 5; 12] дав змогу виділити основні принципи, на які треба спиратися, організовуючи таку роботу: добровільність, врахування індивідуальних особливостей, розвиток ініціативності та винахідливості, використання інноваційних та традиційних форм організації.

Організовуючи позакласну роботу з підлітками, варто враховувати й особливості цього віку, адже одні й ті самі методи виховання впливають по-різному на молодших школярів чи старшокласників. Підлітковий вік характеризується перехідним періодом становлення особистості, входженням її у доросле життя, оволодінням норм поведінки через реальні взаємини з оточенням, а також формуванням моральної свідомості та соціальної спрямованості. У дитини-підлітка виникає почуття дорослості як внутрішнє психічне новоутворення: вона ще не відчуває себе повноцінним

дорослим, але намагається бути схожою на нього ззовні, переймаючи дорослі якості, уміння, звички, моделі поведінки тощо. У цей період дитина включається в різні види діяльності, залучається до нової системи стосунків з однолітками та дорослими, що сприяє накопиченню власного соціального досвіду взаємодії з оточенням.

У процесі взаємодії підлітка з навколишнім світом, з іншими людьми, із самим собою виникають зміни в мотиваційній сфері (потреба у взаємоповазі, самоствердженні, визнанні друзів), з'являються цілі на майбутнє (мрії, перспективи, ідеали тощо), формується інтерес до пізнання власного внутрішнього світу та розвитку особистісних якостей.

В оточенні дорослих дитина підліткового віку засвоює норми і правила, мотиви культурної поведінки, а у спілкуванні з ровесниками випробовує себе та власні можливості, що сприяє формуванню навичок соціальної взаємодії, умінням співвідносити власні інтереси з суспільними, підлаштовуватися під колектив і відстоювати свої права. Важливо наголосити, що підлітки висувують певні вимоги й до дорослих, щоб ті менше опікувалися ними, контролювали, натомість більше довіряли й підтримували їх у самостійному становленні. Отже, позиція вчителя полягає в допомозі та підтримці на шляху самопізнання, самоствердження та самовиховання підлітка.

У процесі організації позакласних занять вихованці не тільки відтворюють засвоєне, але й доповнюють, розширюють та вдосконалюють отримані знання та особистий досвід. Залучення підлітків до позакласних виховних заходів сприяє формуванню відповідальності, що виявляється в турботі за інших, прагненню до постійного самовдосконалення, переживанню позитивно-емоційних почуттів завдяки реалізації власних можливостей в улюбленій справі. Саме в позакласній виховній роботі вчитель має сприятливі умови для активізації в дитини почуття допитливості, зацікавленості, які передбачають створення емоційних ситуацій успіху, впевненості у своїх силах, розвитку здібностей вихованця.

Переживання успіху сприяє несвідомому прагненню до самоаналізу, набуттю певних вмій та навичок міжособистісних стосунків. Позакласна робота відкриває зворотну сторону освітнього процесу, де учням надається змога займати різні ролі, виступати в нових амплуа, це те середовище, де кожен учасник дійства може задовольнити власні потреби й інтереси та перевірити й оцінити власні сили. Особливістю позакласної роботи є те, що учень не боїться отримати погану оцінку, а навпаки, зважаючи на особисті захоплення, знання та здібності, може показати свою унікальність та неповторність у добровільній обстановці. Діяльність педагога в цьому процесі має бути органічно

пов'язана з діяльністю дітей, їхнім настроєм і внутрішнім станом.

Важливо, щоб така робота пробуджувала емоційний відгук, бо часто буває, коли учні отримують теоретичні знання без застосування їх у повсякденному житті, а моральні вимоги, що ставлять перед учнем не мають для нього жодної цінності, оскільки не переживаються на рівні емоцій, й не перетворюються на внутрішні стимули поведінки відповідно до морально-етичних норм взаємодії з оточенням. Ефективність виховання певним чином залежить від методів застосування.

З метою з'ясування стану організації виховної роботи щодо формування шляхетного ставлення з учнями 5–8 класів проаналізовано виховні плани, що знаходяться у відкритому доступі в мережі Інтернет різних типів шкіл (Купянська ЗОШ № 4 імені Героя Рядянського Союзу М. Хімушина; Купянська гімназії № 2; Балакліївська ЗОШ; Харківська ЗОШ № 140; Харківська гімназії № 14) [6–10]. З'ясували, що у всіх школах проводиться робота, орієнтована на допомогу учню, стати всебічно розвиненою, соціально активною особистістю та з мотивацією до саморозвитку та самореалізації кожної особистості. Одним із напрямів такої роботи є напрям на ціннісне ставлення особистості до себе, суспільства, який сприяє формуванню сталої відповідальної поведінки, імунітету до негативних впливів соціального оточення, формуванню духовно-моральних взаємин між учасниками освітнього процесу, толерантному ставленню до представників інших національностей, вихованню шанобливого ставлення до батьків, культури українського народу, культивуванню кращих рис української ментальності: працелюбності, справедливості, шляхетності, чесності, доброти, відповідальності. У всіх закладах освіти організації виховного процесу щодо формування моральної поведінки полягає у проведенні свят до Дня ввічливості, конкурсів та змагань на 14 жовтня, класних годин та бесід на тему культури поведінки з оточенням. На жаль, такі заходи не мають системності, а просто проходять як одиничні заходи.

Аналіз виховних планів свідчить про те, що не всі форми організації виховної роботи можуть викликати зацікавлення учнів та залишати свій відбиток емоційного переживання, а отже, така діяльність не зможе принести позитивного результату. З метою формування моральної поведінки варто проводити роботу систематично та з використанням різних форм організації виховної роботи, зокрема розгляд проблемних ситуацій (диспут), відверта розмова, тренінг, рольова гра, вікторина, колективна творча справа (КТС), проєкт, пошукова гра, інтелектуальна гра тощо. У процесі розв'язання моральних ситуацій підліток розвиває в собі якості з орієнтацією на майбутнє (здатність і готовність до самовдосконалення),

він використовує вищий рівень своєї розгорнутої розумової діяльності: прийоми аналізу, синтезу, узагальнення. Отже, виховання не може зводиться до засвоєння моральних норм, найкращих еталонів культурної поведінки, воно має захоплювати весь внутрішній світ особистості, впливати на її почуття, свідомість, волю, світогляд, характер.

Висновки. Таким чином, організовуючи позакласну виховну роботу з підлітками, варто враховувати специфіку становлення особистості підліткового віку, складні, суперечливі процеси, які відбуваються між соціальною та фізіологічною зрілістю вихованців. Важливу роль у формуванні моральної поведінки, розширенні та поглибленні знань щодо побудови взаємин з оточенням, розвитку ціннісних орієнтацій, особистісних якостей підлітків відіграє позакласна виховна робота. Головна особливість позакласної роботи полягає в тому, що у дружній та довірливій взаємодії вчителя та учнів підвищується зацікавленість та допитливість вихованців щодо самоосвіти, саморозвитку, самореалізації, а отже, сприяє підвищенню результативності поставленої мети, високому результату й вдосконаленню застарілих форм роботи та пошуку нових, впровадження сучасних технологій. Перспективою подальших розвідок видається розроблення методики позакласної виховної роботи з підлітками щодо формування моральної поведінки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н.П. Педагогіка. Київ : Академія, 2001.
2. Канішевська Л.В. Теоретико-методологічні засади виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, у позаурочній діяльності. Київ : Стилос, 2001. 342 с.
3. Кузь В.Г., Руденко Ю.Д., Сергійчук З.О. Основи національного виховання. Умань, 1993. 210 с.
4. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Теорія і методика виховання. Навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 415 с.
5. Максимюк С.П. Педагогіка Київ : Кондор, 2009. 670 с.
6. Сайт Балакліївської ЗОШ. URL: <https://balint.kh.ua/plan-roboti-navchalnogo-zakladu/>
7. Сайт Купянської гімназії № 2. URL: <http://gymnasium2.kupyansk.info/info/page/14465>
8. Сайт Купянської ЗОШ №4 імені Героя Рядянського Союзу М. Хімушина. URL: <http://zosh4.kupyansk.info/info/page/7391>
9. Сайт Харківської ЗОШ № 140. URL: http://school140.edu.kh.ua/vihovna_robota/plan_vihovnoi_roboti_na_20142015_n_r/
10. Сайт Харківської гімназії № 14. URL: <http://gymn14.klasna.com/ru/site/educational-work.html>
11. Титунь О.Л. Функціонування понять «позаурочна виховна робота» та «позакласна виховна робота» у сучасній педагогічній науці. *Вісник Прикарпатського університету*. Педагогіка. 2010. Вип. XXX. С. 142–145
12. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ : Академія, 2000.